

صندوق شاليم، لتطوير الخدمات
للأفراد ذوي المحدودية العقلية
التطويرية في السلطات المحلية
The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

סקירת ספרות ממוקדת

בנושא:

תוכנית "סביבה תומכת" של האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית ותכניות דומות בארץ ובעולם

הסקירה נכתבה על ידי:
צוות מכלול - יחידת ההערכה והמחקר
קרן שלם

מאי 2015

קרן שלם/2015/213

תוכן

3.....	תיאור תכנית סביבה תומכת ומטרותיה.....
4.....	ידע מחקרי על הכללה קהילתית (Social Inclusion) כיום.....
5.....	תכניות דומות בארץ.....
6.....	תכניות דומות בעולם.....
7.....	רשימת מקורות.....

תיאור תכנית סביבה תומכת ומטרותיה

תכנית סביבה תומכת הינה תכנית מרכזית של השירות לטיפול בקהילה באגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים המהווה חלופה להוצאה חוץ ביתית לאנשים בוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה). התכנית פועלת כ- 10 שנים, וכרגע משתתפים בה כ- 360 אנשים עם מש"ה, ב- 35 רשויות, בהנחיית כ- 30 מדריכים. בחלק מהרשויות הרשות מפעילה את התכנית, ובחלק עמותות (כגון: כוכב, צ'יימס, אדנם, שיח סוד, אקים). התוכנית מספקת שירותי תמיכה, ליווי והכוונה לאנשים בגילאי +21 עם מוגבלות שכלית התפתחותית, המתגוררים בגפם או הגרים עם הוריהם המבוגרים בקהילה, ואף לאנשים שנמצאים במצבי סיכון, במטרה להשאירם בקהילה.

לתוכנית ארבע מטרות עיקריות לקידום אנשים עם מש"ה המשתתפים בה:

- (1) יצירת רשת תמיכה, המשלימה את השירותים הניתנים ע"י המח' לשירותים חברתיים, שמספקת ליווי ותיווך בתחומי החיים השונים בקהילה (כולל שילוב במסגרות היום בקהילה);
- (2) שיפור איכות חייהם של הגרים בקהילה, תוך מתן אפשרות לקיים אורח חיים נורמטיבי והמשך מגורים בסביבתם הטבעית;
- (3) מניעה או דחייה של השמה חוץ ביתית;
- (4) ניסיון להשפיע באופן חיובי על דעות ועמדות של בני המשפחה כלפי צריכת שירותי הרווחה, קבלת העזרה, יצירת יחסי אמון ועוד.

ידע מחקרי על הכללה קהילתית (Social Inclusion) כיום

אמדו ועמיתיו (Amado, Standliffe, McCarron, & McCallion, 2013) סקרו את המחקר עד כה בתחום השילוב וההכללה של אנשים עם מש"ה בקהילה. ראשית, הם מציינים כי חוקרים עושים הבחנה במחקריהם ובדרכי ההערכה בין הטמעה, הכללה, השתתפות ושייכות קהילתית. בתוך כך, הם מציינים כי קונרוי ועמיתיו (Conroy, Fullerton, & Brown, 2002) בחנו את דרכי ההערכה של הטמעה ומצאו כי היא נמדדת בשלושה אופנים עיקריים, התדיר שבהם הוא (1) מדידת תדירות ההשתתפות בפעילות קהילתית ובסוגי הפעילויות השונות, בהם גם שימוש במשאבי קהילה ומפגש עם חברים. בנוסף הם מזכירים (2) בחירה או רצון של האדם עם מש"ה להיטמע בקהילה, וכן (3) אינטנסיביות ההשתתפות המשקפת את המידה בה הוא נמצא בקהילה לעומת המידה בה הוא חלק מהקהילה. הטמעה בקהילה בקרב מבוגרים עם מש"ה נבחנה בעיקר בהיבטים של מגורים בקהילה (Cummins & Lau, 2003; Hall, 2009) ועבודה בקהילה (Chadsey, 2008; Hughes, Kim, & Hwang, 1998; McGaughey, Kiernan, McNally, Gilmore, & Keith, 1995).

היבט חשוב נוסף אליו מתייחסים אמדו ועמיתיו (Amado et al., 2013) הוא נושא החברות והבידודות של אנשים עם מש"ה, שהוא חלק אינטגרלי של יצירת רשת תמיכה עבור האדם עם מש"ה ומשפחתו, שהינה מטרה עיקרית של תכנית "סביבה תומכת". אנשים עם מש"ה, אשר חווים לרוב בידוד חברתי, מתייחסים לאנשי צוות שעובדים עימם, נותני שירות, בני משפחה ואנשים אחרים עם מוגבלות, כרשת החברתית שלהם. החוקרים מציינים כי מחקר רב נעשה בתחום הגורמים המשפיעים על הכללה קהילתית, ומציינים כי הגורמים המשמעותיים ביותר הם גיל האדם עם מש"ה, חומרת המוגבלות, ומאפיינים סביבתיים כגון סביבת המגורים.

לבסוף, אמדו ועמיתיו (Amado et al., 2013) מעלים ממצאים קודמים אודות תכניות התערבות להכללה קהילתית. הם מציינים מגוון של תכניות כגון שילוב בבתי ספר רגילים ותעסוקה נתמכת, או השתתפות בפעילויות קבוצתיות שבועיות. בתוך כך הם מדגימים הכללה קהילתית בפעילות קבוצתית במחקר שהתקיים באוסטרליה, בו 27 מרכזים קהילתיים הכלילו לפחות אדם עם מש"ה, כאשר אדם זה זכה לליווי צמוד על-ידי חונך שעבר הכשרה לכך (Wilson, Standliffe, Bigby, Balandin, & Craig, 2010). במחקר זה נמצא כי 86% מהאנשים עם מש"ה השתתפו בפעילות קבוצתית שבועית למשך לפחות חצי שנה, ו-72% התמידו לאורך זמן ארוך יותר, עד שנתיים מתחילת המחקר. ממצאים אלו מעידים על השפעה חיובית של תכניות חניכה, אשר לרוב אחת ממטרותיהם היא לאפשר לאנשים עם מש"ה להשתתף בפעילויות חברתיות וקהילתיות לפי העדפתם לאורך זמן.

כמו כן, אמדו ועמיתיו (Amado et al., 2013) התייחסו למחקר בתחום הכללה קהילתית של אנשים עם מש"ה החיים בבית, תוך כדי דיווח על מחקרים קודמים אשר הראו כי מרבית הקשרים החברתיים והקהילתיים של אנשים עם מש"ה מתווכים על-ידי בני משפחותיהם, אך קשרים אלו מתדרדרים ככל שההורים מזדקנים (שכן הם מתקשים יותר ללוות אותם אל מחוץ לבית ולתווך עבורם תהליכים חברתיים). תכנית "סביבה תומכת" שמה לה למטרה לתת מענה גם לנושא זה, ולהפחית את השחיקה של בני המשפחה בליווי ותיווך המפגש של האדם עם מש"ה מול הקהילה, אך מעט מאוד מחקר נעשה עד כה בתחום זה, זאת על אף המספר הרב יחסית של אנשים עם מש"ה אשר נשארים לגור עם הוריהם גם בבגרות.

תכניות דומות בארץ

כיום פועלת בארץ תכנית "נתיב לעצמאות" שמטרתה, בדומה לתכנית "סביבה תומכת", לאפשר לאנשים עם מוגבלויות להיטמע בצורה מיטבית בחברה. תכנית "נתיב לעצמאות" מוגדרת כתוכנית תקופתית לאנשים עם מוגבלויות בגילאי 21-35 שמטרתה לסייע לאוכלוסייה זו לעבור לחיים עצמאיים. לפני הכניסה לתוכנית "נתיב לעצמאות" משתתפי התכנית לקחו חלק מועט בלבד בפעילויות חברה וקהילה (אייל, ברלב וריבקין, 2015). היוזמה לתכנית "נתיב לעצמאות" הייתה של מספר גורמים, ביניהם: "מסד נכויות", שותפות של "ג'וינט ישראל", ממשלת ישראל ו"קרן משפחת רודמן". התכנית החלה ביוני 2012 כפיילוט, בחסות עמותת "כיוונים" אשר הפעילה את התוכנית באזור הגליל המערבי. במהלך השנתיים הראשונות לקחו חלק בפרוייקט 29 צעירים עם מש"ה. אייל ועמיתיו (2015) ראינו 16 ממשתתפי התוכנית וכן את המנטורים של צעירים אלו (שתפקידם היה ללוות את המשתתפים בתהליך הטמעתם בחברה). עם זאת, בניגוד לתכנית "סביבה תומכת", אשר איננה מוגבלת בזמן (התכנית ממשיכה עד אשר מקבלי השירות משיגים את המטרות שהוגדרו עבורם), תכנית "נתיב לעצמאות" מוגבלת למסגרת של 80 שעות, הנפרשות על פני 3-10 חודשים. כאמור, תכנית "סביבה תומכת", איננה מוגבלת כיום בהיבט אורך התקופה בה האדם עם מש"ה נמצא בתכנית.

תכניות דומות בעולם

אמדו (Amado, 1993) טען כי ניצני התמיכה החברתית צמחו דווקא מחוץ למערכת הרווחה, דרך קבוצות להעלאת מודעות ותוכניות תמיכה בקבוצת השווים, אך בשנים האחרונות גם מסגרות הרווחה שואפות לקדם תחום זה בהתאם להחלטות ועדת האו"ם על זכויות אנשים עם מוגבלויות (United Nations, 2006). יחד עם זאת, חוקרים רבים מביעים חשש כי לאנשי הצוות העובדים בתחום המש"ה יש קושי בהטמעה חברתית וקהילתית עמוקה יותר בשל היעדר כלים מתאימים לכך (Verdonschot, de Witte, Reichrath, Buntinx, & Curfs, 2009; Clement & Bigby, 2009).

באוסטרליה נבחנה תכנית חונכות אקטיבית, במסגרתה החונכים קיבלו הדרכה על האופן בו יש לחנוך אנשים עם מש"ה, על מנת לשלבם בפעילות קבוצתית-קהילתית. ווילסון ועמיתיו (Wilson et al., 2013) שאלו את המנטורים על חווייתם בשילוב אדם עם מש"ה אותו לא הכירו בפעילות

קהילתית, ומצאו כי המנטורים תפסו את האנשים עם מש"ה כ"לא שונים מהם" מעבר למוגבלות שלהם. כפי שצוין זה מכבר, במחקר של וילסון עמיתיו (Wilson et al., 2010) נמצא כי אנשים עם מש"ה שהוכללו בפעילות חברתית קבוצתית בליווי חונך שעבר הכשרה לכך הראו שיעורים גבוהים של התמדה, עם 86% התמדה לאחר חצי שנה ו-72% לאורך כשנתיים של איסוף נתונים. באופן דומה.

בארה"ב נבחנה תכנית "בוני הקהילה" (community builders) אשר סיפקה תמיכה ל-14 אנשים עם מש"ה לתקופה של שלוש שנים, במטרה לשלבם בתפקידים שונים בחברה. בתוכנית זו הן החונכים והן האנשים עם מש"ה דיווחו כי הם חוו הנאה מהקשר המשותף (Harlan-Simmons, Holtz, Todd, & Mooney, 2001).

אמדו (Amado, 2010) בחן תכנית נוספת להטמעת אנשים עם מש"ה בפעילות קהילתית, אך הוא מצא רק שיפורים מעטים ביצירת חברויות בקהילה, חברות בקבוצות קהילתיות ולקיחת תפקידים בחברה. יחד עם זאת, הוא מצא כי חסם עיקרי בקידום והטמעת אנשים עם מש"ה בקהילה הוא חוסר נכונות של צוות התכנית לאמץ גישות ודרכי פעולה חדשות. יחד עם זאת, עיקר תכניות החניכה כיום מתרכזות בחניכה יותר פונקציונלית, דוגמת תכניות חניכה במסגרות לימודיות או במסגרות תעסוקה בשוק החופשי.

- אייל, י., ברלב, ל., וריבקין, ד. (2015). הערכת התכנית "נתיב לעצמאות" – ליווי אישי לצעירים עם מוגבלויות (מנטורים). טיוטה לדיון, ירושלים.
- Amado, A. N. (1993). Steps for supporting community connections. In A. N. Amado (Ed.), *Friendships and community connections between people with and without developmental disabilities* pp. (299-326). Baltimore, MD: Brookes.
- Amado, A. N. (2010). *Connecting people to people*. Minneapolis, MN: Institute on Community Integration, The University of Minnesota.
- Amado, A. N., Stancliffe, R. J., McCarron, M., & McCallion, P. (2013). Social inclusion and community participation of individuals with intellectual/developmental disabilities. *Intellectual and developmental disabilities*, 51(5), 360-375.
- Chadsey, J. (2008). *Social inclusion at work*. Innovations: Research to Practice Series. Washington, DC: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Clement, T., & Bigby, C. (2009). Breaking out of a distinct social space: Reflections on supporting community participation for people with severe and profound intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 22, 264–275. doi:10.1111/j.1468-3148.2008.00458.x
- Conroy, J. W., FuUerton, A., & Brown, M. (2002). *Final Outcomes of the 3 Year California Qitality Tracking Project*. Report Number 6 of the Quality Tracking Project for People with Developmental Disabilities Moving from Developmental Centers into the Community. Narberth, PA: Center for Outcome Analysis.
- Cummins, R. A., & Lau, A. L. D. (2003). Community integration or community exposure? A review and discussion in relation to people with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 16, 145-157. doi:10.1046/j.1468-3148.2003.00157.x
- Hall, S. A. (2009). The social inclusion of people with disabilities: A qualitative meta-analysis. *Journal of Ethnographic and Qualitative Research*, 3, 162-173.
- Harlan-Simmons, J. E., Holtz, P., Todd, J., & Mooney, M. F. (2010) Building social relationships through valued roles: Three older adults and the Community Membership Project. *Mental Retardation*, 39, 171–180. doi:10.1352/0047-6765(2001)039<0171:BSRTVR>2.0.CO;2

- Hughes, C, Kim, J., & Hwang, B. (1998). Assessing social integration in employment settings: Current knowledge and future directions. *American Journal on Mental Retardation*, 103(2), 173-185. doi:10.1352/0895-8017(1998)103<0173:ASIIES>2.0.CO;2
- McCaughey, M. J., Kieman, W. E., McNally, L. C, Cilmore, D. S., & Keith, C. R. (1995). Beyond the workshop: National trends in integrated and segregated day and employment services. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 20(4), 270-285.
- United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. Geneva, Switerland: Author.
- Verdonschot, M. M. L., deWitte, L. P., Reichraft, E., Buntinx, W. H. E., & Curfs, L. M. G. (2009). Community participation of people with an intellectual disability: A review of empirical findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 303-318. doi:10.1111/j.1365-2788.2008.01144.x
- Wilson, N. J., Stancliffe, R. J., Bigby, Q, Balandin, S., & Craig, D. (2010). The potential for active mentoring to support the transition into retirement for older adults with a lifelong disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 35(3), 211-214. doi:10.3109/13668250.2010.481784
- Wilson, N. J., Bigby, C., Stancliffe, R. J., Balandin, S., Craig, D., & Anderson, K. (2013). Mentors' experiences of using the Active Mentoring model to support older adults with intellectual disability to participate in community groups. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 38(4), 344-355.